

undersökt eller nedtecknad. *Den skånska smaken* är därför en viktig signal om ett fortsatt behov av ett stort vetenskapligt publiceringsprojekt som alltså väntar på att bli igångsatt.

Richard Tellström, Grythyttan

Skolvardag och framtidsambitioner. Etnologiska perspektiv på utbildning. Birgitta Meurling & Göran Nygren (red.). Rapportserie Forum för skolan. Uppsala universitet, Uppsala 2009. 138 s., ill. ISBN 978-91-506-2030-6.

Vid den trettionde nordiska etnolog- och folkloristkongressen i Stockholm i juni 2006 presenterade åtta nordiska forskare sin pågående forskning inom området utbildning. Birgitta Meurling, Göran Nygren och Fredrik Schoug, som lett sessionen "Utbildning som metamorfos – förvandling i kunskapsområdet", har utvecklat idén att samla dessa bidrag i en antologi. I artiklarna presenteras hela utbildningssystemet från förskola till högskola. Etnologiska perspektiv ger ingångar i skolvardagen och kulturanalys öppnar vägar till ny kunskap.

Den första artikeln inleds med begreppen koreografier och maskuliniteter i skolan. Doktoranden René León Rosales utgår från sitt etnografiska fältarbete i årskurs 6 på en grundskola i Botkyrka 2004–05, i syfte att samla empiri till avhandlingsarbete kring pojkars maskuliniteter och elevidentifikationer. Som besökande vuxen har han gått in i "en koreograferad vardag, där kroppar fördelas över rum och tid enligt sociala ordningar som ständigt (åter)skapas". Begreppet koreografi använder han som verktyg i anknytning till genusforskarens iscensättning och könskategorisering. I synnerhet tar han upp begreppet hegemonisk maskulinitet som analytiskt verktyg i kulturella och sociala processer. "Fotboll på rasten" är en sådan återkommande och isärhållande situation. Pojkarna rör sig på ett speciellt sätt, var och en i sin stil, vilket synliggör fysisk styrka, skicklighet och tufft beteende som budskap till laget. På denna arena skapas maskulina subjekt och maktförhållanden.

Den empiri som forskaren samlat i klassrummet tydliggör andra identifikationer. När en elev gett ett korrekt svar riktar han sin blick mot läraren för att få en bekräftelse som elev. I nästa moment vänder han sig med en grimas mot några kamrater. Hans delaktighet i laget blir iscensatt i en annan identifikation. Hans

grimas kan då tolkas som avståndstagande från skolans överföring av kunskaper, samtidigt som den bekräftar sammanhållning med gruppen. Den beskrivna situationen analyseras av etnologen som iscensättning av ett maskulint subjekt som skapas mer av en plats i gruppen än av ett erkännande av auktoriteten.

En friskola där eleverna hade exceptionellt höga betyg och nationella provresultat är utgångspunkt för Göran Nygrens frågeställningar kring tänkesätt och handlingsmönster som gjort skolframgången möjlig. Pilotstudien genomfördes 2000 i åk 8, i en klass med 13 flickor och 9 pojkar. Genom att studera barnens förhållningssätt har Nygren kunnat se dem som aktörer i en skapande gemenskap. Med fältanteckningar som grund växer bilden av skolvardagen fram – flickorna ordentliga och ambitiösa, pojkarna i ett sammansvetsat gäng som tog plats och dominerade. Elevernas kort- och långsiktiga strategier och praktiker beskrivs under de kategoriserande rubrikerna "Duktiga tjejer" och "Smarta killar". Nygren lyfter fram vardagliga situationer och skolans betydelse för eleverna framträder i deras egen erfarenhetsvärld. Tjejerna framhåller att deras kunskaper mest förvärvats genom läroböckerna och lärarnas förmedling och det var slående hur ambitiöst, metodiskt och effektivt de arbetade under lektionerna. Killarna beskriver istället studievanor med diskussioner, egna slutsatser och prövning av sammanhang, ungefär vad de menade med "smartness". I sin kollektiva berättelse framhåller de balansen mellan inriktning på studieresultat och stimulansen i att "ha kul" både i fritiden och i skolan.

I samtal om framtiden blev killarnas planer konkreta med långsiktiga mål. Tjejerna var mera osäkra men tänkte sig ofta ett högstatusyrke inom släktens traditioner eller med anknytning till fritidsintressen. Föräldrarna och hemmet är ett avsnitt som handlar om hjälp med skolarbetet och om ekonomiska eller kulturella tillgångar. Både tjejer och killar uttryckte sitt individuella ansvar för skolarbetet, men betonade också den egna sociala klassens traditioner och livserfarenheter som referensram och förebild för skolvardag och framtid. Den manliga dominansen inom klassen präglade genusperspektivet, inte minst de kvinnliga självbilderna.

Förskolan får utrymme i antologin med en dansk artikel som behandlar läroplanstankar inriktade på barn med särskilda behov. En ny lag 2004 vill förbättra förskolans arbete med sårbara och utsatta barn. Vid sidan av den omsorgstradition som gällt har lagen satt lärandet i fokus för dessa barn. Bjørg Kjær understryker svårigheten att omsätta intentionerna i förskolans praxis. I stället för

segregerade specialmiljöer krävs att dessa barn inkluderas i förskolans normala arbete. I en etnografisk studie undersöks insatser i syfte att motverka marginalisering och stigmatisering till stöd för barn med svårigheter. Individperspektivet på utsatta barn och läroplanernas grupperspektiv tydliggör en ansvarsfördelning mellan förskollärare med pedagogisk kompetens och specialister med psykologisk kompetens. Resurspersonen ser det avvikande barnet som individ medan förskolläraren ser hur det normala barnet utvecklas på egen hand inom gruppen. Normaliteten i förskolevärlden pågår av sig själv i barnens vardagsprocesser där de finner sin egen målsättning. Hos barn med särskilda behov märker personalen däremot en sårbarhet som hindrar inläring och delaktighet. Dessa barn tänks inte in i den normala pedagogiken.

Kjärer för ett intressant resonemang kring den förskoledramaturgi där barnens glädje, trygghet och fria lek iscensätts som en självklarhet i kontrast till lärande. Den fria leken står för barnens egen styrning medan lärandet innebär vuxenstyrning. De barn som inte passar in här riskerar att diagnostiseras och definieras som barn med särskilda behov. Beskrivningen av förskollärares och psykologers verksamhet utgör också en tolkning av barnens vardag. Sammanhang klargörs med kulturanalytiska begrepp som dramaturgi, samspel och gränsdragning, normalitet och avvikelser.

Artikeln avslutas med tankar kring den professionella identiteten: ”å ena sidan det praktiskt-pedagogiska arbetet som ett kroppsligt hantverk som skapar vardag med samspel mellan människor och å andra sidan det analytiskt-distanserande reflexionsarbetet som registrerar, berättar om och skriftliggör denna praktik”.

Katri Kaunistos forskning gäller skogsarbetares och skogsmaskinföretagares erfarenheter av förändringar i den finska skogsbranschen. I antologin knyter hon samman det etnologiska grundperspektivet med huvudtemat ”livslångt lärande”. Hon framhåller den nedärvda uppfattningen om skogsarbetarens låga yrkesstatus. Arbetsklassens manligt orienterade syn på muskelstyrka och praktiska färdigheter var en grundmurad attityd. Lärlingsförhållandet var det rätta sättet att lära yrket, annan utbildning ansågs onödig. Med tiden blev det dock ett bekymmer att en utbildad men erfaren skogsarbetare var billigare arbetskraft än en utbildad.

Intervjuerna visar att yrkesutbildning blev allt vanligare bland skogsarbetare som var födda på 1960-talet, skriver Kaunisto och konstaterar: ”Idag är det nästan omöjligt att utan utbildning arbeta som skogsarbetare.”

I den individuella processen innebär livslångt lärande att öka effektiviteten i skogsarbetet och att utveckla tekniska kunskaper. Att vara van vid datateknik är en förutsättning för rutinerna. Skogsmaskinförare behöver speciella egenskaper för att bli framgångsrika och trivas med sitt arbete, framhåller några företagare. Uppdatering av kunskaper innebär också att förändra arbetsmetoderna i skogsbruket efter skärpta naturskyddsregler och miljökrav. Att kunna koppla teoretisk utbildning till praktiken hör till den kompetens som samlas i det livslånga lärandet.

”Flexibel och självständig” är nyckelord som leder genom Mats Åbergs presentation av den reformerade lärarutbildningen 2001. Ett nytt lärarideal har skapats som förutsättning för det blivande kunskapsområdet. Den nye läraren ska grundlägga sin egen kompetensutveckling genom att söka relevanta kunskaper i livslångt lärande. Åbergs analys bygger på en undersökning 2003–05 av lärarstudenter vid Lärarprogrammet vid Göteborgs universitet.

Lärarutbildningen betecknas som ”hela universitetets angelägenhet” med syfte att ge lärarstudenten nya kunskapsområden och större valfrihet. Idéerna går ut på att studenten genom utbildningen ska skapa sig själv till en flexibel och självständig lärare. Med teoretiska utgångspunkter granskar Åberg de begrepp som genomsyrar lärarutbildningen. Han betvivlar att människor under utbildning fritt kan välja hur de vill forma sig till lärare. Med anknytning till Foucault diskuterar han bl.a. normalisering, konformitet, hierarkier och självdisciplinering.

I diskussionen av meritokratiskt tänkande inom lärarutbildningen kommenterar Åberg de maktfaktorer som konstrueras i klasskillnader. Som exempel på regeringens mångfaldsretorik beskriver han förväntade stödåtgärder till vissa grupper. I lärarprogrammet i Göteborg lyfts ”mångfald” fram som pedagogiskt ideal och resurs för att befrämja lärandet och underlätta individens resa genom utbildningsorganisationen. Åberg betonar att retoriken kring skapandet av en flexibel och självständig lärare premierar de studenter som redan på förhand besitter dessa egenskaper. Lösningen är dock inte att rikta åtgärder mot ”personer från studieovana hem”.

Idealet att lärarstudenten ska forma sig själv till sin framtida yrkesroll har koppling till det livslånga lärandets samhälle. I framtidsperspektivet kan vi avläsa förväntningar om läraregenskaper men knappt om själva görandet, dvs. undervisningsmetoder och fostran. Det kunskapsbagage som studenten samlat vid universitetet

preciseras varken i det samtida eller i det förväntade samhället. 2005 utvärderades landets lärarutbildningar av Högskoleverket. Kritik riktades både mot utbildningen och mot studenterna, vilket skärptes i den följande pressdebatten.

Bokens disposition utgår från ”en utbildningsinstitutionell ordning” konstaterar redaktörerna. Vi har kunnat följa denna genom förskola, grundskola och gymnasium. ”Med krumelurpiller i akademien” är en kapitelrubrik som väcker nyfikenhet, och redan i det första avsnittet ger artikelförfattaren Fredrik Schoug inriktningen: Kampen om universitetet. Han utgår ifrån den bild av universitetens betydelse som blivit förutsägelse i samhällsdebatten. Samtal om forskningens samhälleliga betydelse domineras av mäktiga aktörer med stor tilltro till elitutbildning. Universitet är emellertid en skiktad miljö med ett stort antal aktörer utöver de hierarkier som beskrivs i universitetsvärldens egna presentationer.

Inom Schougs projekt ”Karriärstrategier i den nya högskolan” har 68 doktorander och nydisputerade inom humaniora och samhällsvetenskap blivit intervjuade. Denna empiriska insamling har skett i samtalsinriktade former. Schoug understryker diskrepansen mellan erfarenheter från denna tidiga fas i karriären och dominerande aktörers beskrivningar i den offentliga utbildningsdebatten. Syftet med artikeln i antologin har därför blivit att undersöka självbilden hos yngre forskare ”mot bakgrunden av den ofta artikulerade bilden av den så samhällsangelägna forskningen”. En nyantagen doktorand känner ofta en påtaglig obetydlighet då han ska finna sig tillrätta i akademien. Ur intervjuerna ger Schoug en provkarta på hållningssätt som uttrycker denna anspråkslöshet, långt borta från det offentliga talet om forskningens betydelse. Han finner dock enstaka exempel på att nydisputerade och även doktorander kan få upplevelser som väcker entusiasm och bekräftar den egna förmågan, vilket dock inte innebär en plats i den hierarkiska ordningen.

Författaren använder metaforen ”trappa” för att beskriva doktoranders socialisation in i forskarrollen. På det första steget var det en allmän tendens att förminska sig själv i uppfattningen av forskaridentiteten. I intervjuerna talar de gärna om sig själva som studenter på utbildning, konstaterar Schoug och betonar också deras uppfattning av forskarutbildningen som diffus med brist på aktiv undervisning, men med höga krav på prestationer.

I presentationen av studenten som elev anknäver han

till universitetslärares bedömning av högre studier som ”gymnasifiering”, vilket betyder att akademisk undervisning i regel måste börja med inläring av färdigheter som borde vara inhämtade i gymnasiet. Studenters språkbruk att överföra ”skola”, ”klass”, ”elev” osv. till universitetsnivå är en kategorisering som minimerar utbildningsprogrammet och utmålar studenten som omogen. Själva grundtanken i utbildningssystemet är utveckling där individen förutsätts förvärva mognad och självständighet.

En serie förändringar i doktoranders villkor började med antagningsreformen 1998. Schoug konstaterar att större uppmärksamhet riktades mot forskarutbildningen. I ett officiellt dokument från Sveriges förenade studentkårer jämföras forskarutbildning med arbete och krav på undervisningen definieras. I artikeln diskuterar Schoug självpresentation på olika nivåer och beskriver individens väg genom forskarkarriären där etablerade föreställningar förstärks. Han tydliggör därmed akademien som ”en arena för kamp om resurser, inflytande och positioner som inte står alla till buds i samma utsträckning”. I detta sammanhang betonar han också att forskaren ofta vinner framgång genom att presentera sig som etablerad, men att det ibland är lönande att framhålla beroendeställning. Därmed anknäver han till artikelns titel: Med krumelurpiller i akademien. I Pippi Långstrumps värld ville barnet slippa ”att bli stur”, i akademien kunde man tänka sig vissa fördelar i ”att vara liten, svag och obetydlig”.

”Hur skapas en kvinnlig forskare?” är en angelägen fråga som leder in i Birgitta Meurlings artikel om kvinnliga forskares karriärvägar vid universitet från sekelskiftet 1900 till början av 2000-talet. Hon utgår från tre exempel: Fysikern Eva von Bahr (1874–1962) representerar kvinnliga pionjärer i tidsmiljön omkring 1900. Folkloristen Anna Birgitta Rooth, den första kvinnliga professorn i etnologi, är exempel på en akademisk bana från studier under 1940-talet till verksamhet som forskardocent i folkdiktsforskning vid Lunds universitet och utnämning till professor vid Uppsala universitet 1973. Det tredje exemplet gäller mentorsprojekt för doktorander sedan 1990-talet inom Historisk-filosofiska fakulteten vid Uppsala universitet.

I Eva von Bahrs högreståndsuppfostran ingick en hushållskurs för unga flickor. Vid kursens slut tog hon initiativ till en ”vandringsbok” som skulle cirkulera bland deltagarna. Därmed skapades en viktig källa för biografier. Hennes egen yrkesbana startade i den kvinnliga sektorn med utbildning och lärartjänst vid Facksko-

lan för huslig ekonomi i Uppsala. Därefter följde studier vid folkhögskola i matematik och fysik, studentexamen som privatist och akademisk karriär med disputation i fysik, docentur och tjänster vid fysiska institutionen. von Bahrs medvetenhet om den egna kompetensen kombinerades med insikter om traditionella kvinnoideal. Med elitutbildning och verksamhet i en mansdominerad miljö tillhörde hon en generation av ”övergångskvinnor” i en brytningstid. Då hon sökte en professur vid Chalmers blev hennes ansökan utgallrad och hon valde istället en lärartjänst vid Brunnsviks folkhögskola med undervisning i fysik, kemi och matematik. Att välja bort den akademiska karriären kan tolkas som prioritering av kvinnligt yrkesliv, men kan också ses som engagemang i ämnesinnehållet. Att väcka intresse bland elever kunde förefalla mer lockande än akademiska experiment.

Anna Birgitta Rooths studier i etnologi vid Lunds universitet inriktades på folkminnesforskning. I och med disputationen 1951 hade hon valt forskningsområde. Som docent i folkdiktsforskning och forskardocent utformade hon sin karriär. Fältarbete i Alaska och Kanada var pionjärverk som gav henne internationellt anseende. Meurling framhåller hennes insatser och menar att hon borde ha fått en framstående ställning i ämneshistorien. Dock nämns hon sällan i jämförelse med manliga kolleger. Beror det på att folkloristiken fått mindre betydelse inom ämnet etnologi eller är det så att en kvinnlig folklorist har svårt att hävda sig bland kolleger med rötter i den materiella folklivsforskningen, frågar Meurling.

I det tredje exemplet diskuteras kvinnliga doktoranders situation utifrån satsning på mentorsprojekt. I svar på ett frågeformulär framkommer att många kände sig främmande i universitetsmiljön, enligt deras uppfattning en manlig värld. De manliga doktoranderna hade goda kontakter med erfarna forskare. Ett liknande kvinnligt nätverk borde byggas ut på den grundval som skapats i mentorsprojektet. Svaren vittnar om att traditionella könsnormer fortfarande är verksamma och bekräftar gamla fördomar. Att satsning på mentorsprojekt bör syfta till reell jämställdhet är en viktig slutsats i Meurlings resonemang, grundad på erfarenheter.

Boktiteln *Skolvardag och framtidsambitioner* ger utgångspunkter för den kulturanalys som författarna fört in och utvecklat i sina studier av utbildning och skolliv. Etnologiska perspektiv har tydliggjort utbildningsorganisationen och individens väg genom kunskapsamhället.

Ingrid Nordström, Lund

Kalle Bäck: *Sverigebildet. En historia om rödfärg, tegel, trädgårdar och byggnader eller Hem och hus. Bebyggelseförändringar på landsbygden 1840–80*. Noteria förlag, Borensberg 2008. 160 s., ill. ISBN 978-91-85307-14-9.

Så är det ställt med dagens etnologi: när en etnolog, som grundutbildades vid 1980-talets början, vill fördjupa och modernisera sina högst översiktliga kunskaper om svensk folklig kulturhistoria, då är det inte till sitt eget ämne han får gå, utan till historievetenskapen. Det gäller t.ex. folkloristiken där historikern Fredrik Skott står för de senaste krafterna. Det gäller religiös mentalitet i forna dagars Landsbygdssverige. De betydelsefulla fördjupningarna på det området har gjorts av historikern Göran Malmstedt. Och det gäller agrar byggnadskonst. Uppräkningen kan göras längre och omfatta också företrädare för andra ämnen än historia.

Det är begripligt, men också problematiskt och tråkigt (och smärtsamt: också jag bär min del av ansvaret för utvecklingen) att det blivit så här. Mindre begripligt är att saken inte förrän helt nyligen (just i denna tidskrift) diskuterats på ett mera bekymrat och laddat sätt inom etnologin. Det är ju verkligen inte fråga om en perifer bagatell. En gång i tiden var ordet etnologi liktydigt med det historiska studiet av folklig kultur. Idag är det inte så och den naturliga frågan är väl vad man då ska ha ämnet till. Jag kan inte påminna mig att den har fått något bra svar, dvs. ett som talar om vad det speciella är som särskiljer ämnet från alla andra.

När historikern Kalle Bäck redogör för sin forskning om förändringar i bebyggelsemönster vid tiden för laga skiftet i Östergötland illustreras detta med all tydlighet. Det är framför allt en forskares arbeten han har att förhålla sig till: etnologen Sigurd Erixons från 1940- och 50-talen. Med undantag för Karl-Olov Arnstbergs avhandling *Dateringen av knuttimrade hus i Sverige* från 1976 – som endast omnämns av Kalle Bäck – tycks efter Erixon ingenting etnologiskt av värde ha sagts om bönders byggnadskultur. Med Bäckes bok vandrar stafettpippen vidare till historikerna.

Det kan den väl för all del få göra, tänker den etnolog som inte vill oroas av sitt ämnes identitetsproblem. Allt är ändå redan gjort av Erixon. Hans väldiga maskineri matades med folklig kultur i alla dess skepnader och utkom systematik och ordning och reda i form av atlasverk och artiklar. Men det var inte riktigt sant, visar det sig. För det första nådde oftast inte Erixons bebyggelsein-